

KAĞIZMANLI ÂŞİK CEMÂL HOCA'DA EĞİTİM

Esra Uslu*

GİRİŞ

1 9. ve 20 yüzyıllar; Anadolu'nun sosyal, siyasi, politik, ekonomik, teknolojik, kültürel ve ahlakî pek çok değişimle yüz yüze geldiği kritik bir geçiş dönemidir. Bu dönemde savaflara, iktidar hesaplaşmalarına, politik baskılara, ekonomik sıkıntılara göğüs geren halk ciddi bir kültürel çözülmenin eşiğinde kalmıştır.

Böylesine sancılı bir dönemde Türk halkını bir ve bütün tutabilen, ona mücadele gayreti veren yegâne güç; ulusal değerler olmuştur. En eski tarihi dönemlerden bugünlere uzanan gelenek ve görenekler; Türk toplumunun biricik edebiyat ve sanat anlayışları; yıkılmaz yurt/yurttaş sevgisi gibi ulusal değerler, bu sürecin en az hasarla atlatılmasını sağlamıştır.

Bu yüzyıllarda bu topraklarda yaşamış âşıkların da kritik dönemi atlama önemli bir işlevleri olmuştur: onlar sazları ve sözleri aracılığıyla Türk halkına iyiden, doğrudan, güzelden yana iletiler vererek onları eğitmiş ve yönlendirmiştir. Dış güçler tarafından kimlik arayışına mecbur bırakılan Türk halkı, ancak âşıkların sazına ve sözüne kulak vererek öz benliklerine dönebilmiştir.

* Okutman, Başkent Üniversitesi.

Âşıklar yüzyıllardır Türk halkının gören gözü, duyan kulağı, konuşan dili olmuştur. Bu özelliklerini 19. ve 20. Yüzyıllarda da koruyan âşıklar toplumu eğitmek ve yönlendirmek konusunda kendilerini sorumlu hissetmişlerdir. İnsanları yaşadıkları toplumla uyumlu hale getirmek, onları hayat konusunda bilinçlendirmek ve dil/kültür değerlerini korumada onlara öncülük etmek isteyen bu âşıklar, şiirlerini pek çok eğitim unsuruyla bezemiştir.

19. Yüzyılın ikinci yarısı ile 20. Yüzyılın başlarında yaşayan Kağızmanlı Âşık Cemâl Hoca, Kuzey Doğu Anadolu coğrafyasının yetiştirmiş olduğu güçlü bir âşıktır. O, çağdaşı diğer âşıklar gibi kendisini halk eğitimine adanmış bir toplumdur. Bu dünyada görüp gözlemediklerini veya bizzat yaşadığı deneyimleri diğer insanlarla paylaşmak; onların da aynı hatalara düşmesini engellemek isteyen âşık, şiir hamuruna her fırsatta eğitim unsurları katmıştır.

Makalede, karma modelde desenlenmiş bu araştırmada betimsel yöntem ve doküman inceleme yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Doküman incelemede, Yasin Yaşar Turan tarafından hazırlanan ve Kağızmanlı Âşık Cemâl Hoca'nın şiirlerinin toplu olarak yer aldığı "Kağızmanlı Cemâl Hoca" (Turan, 2007) adlı eser temel kaynak olarak alınmıştır. Bununla birlikte Metin Turan'ın "Can İçredir Canan Kağızmanlı Cemâl Hoca" (Turan, 1992), Şahin Köktürk'ün "Geçiş Döneminde Bir Âşık Kağızmanlı Cemâl Hoca" (Köktürk, 2007) ve hakkında hazırlanmış yüksek lisans tezi (Uslu, 2011) incelenmiştir. Bu eserler dışında Cemâl Hoca'nın şiirleri dergi, gazete ve internet sitelerinde de yer almaktadır; ancak bu şiirlerin büyük bir bölümünün araştırmada incelenen kaynaklarda yayınlanması nedeniyle bu şiirler kapsam dışında tutulmuştur.

Cemâl Hoca, çağdaşı ve öncüsü âşıkların çok büyük bir bölümünde görmediğimiz, ayrıcalıklı bir özellik, küçük yaşlarından itibaren aile içerisinde başlayan, sonrasında örgüt eğitim kurumlarında devam eden ama asıl belirleyici niteliğini, hem âşık şiiri geleneğinin bir parçası olarak hem de mensubu bulunduğu tarikat gerekleri dolayısıyla bütün bir ömrünü eğitimle geçirmiş bir âşıktır. İlk öğretmeni olan babasından aldığı din ve ahlak eğitimini okulda pozitif bilimlerle birleştiren ve bu altyapıyı daha sonra dönemin ünlü öğretmenlerinden aldığı derslerle taçlandıran âşık, eğitimin ne derece önemli olduğunu genç yaşta kavramıştır.

Cemâl Hoca'nın özgün eğitimi kısa sürmekle birlikte, eğitim hayatı ölünceye değin devam etmiştir. Âşık meclislerinde karşılaştığı ünlüler, dönemim ileri gelenleri, din ve tasavvuf ehli kişiler onun görgü ve bilgisini daima artırmıştır. Onun Arapça ve Rusça bilgisi, çeşitli kaynaklara ulaşma ve bu kaynaklardan yeni bilgiler elde etme olanaklarının da kapısını açmıştır.

Babasının ölümüyle devraldığı köyün imamlığını yapma görevi, ona çevresindeki insanları eğitmek gibi yüce bir sorumluluk vermiştir. O, hayat idealini; gerek dini bilgi-

leri gerekse günlük hayatta yaşayarak öğrendiği bilgileri insanlarla paylaşmak üzerine kurmuştur. İnsanları eğitmek ve onları iyiden, doğrudan, güzelden yana olmaya davet etmek zamanla Cemâl Hoca'nın yaşam felsefesi haline gelmiştir.

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra okullarda öğretmen ihtiyacı doğmasıyla birlikte pedagoji dersleri alması ve sonrasında köy okullarında öğretmenlik yapması da Cemâl Hoca'nın eğitim anlayışının biçimlenmesinde etkili olmuştur. Pek çok öğrenciyle ve pek çok eğitimle bir arada bulunması onu öğretmenlik konusunda yetkinleştirmiş, onun bilgi ve deneyimlerini artırmıştır.

Onun, eğitimi bir yaşam felsefesine dönüştürmesini sağlayan önemli unsurlarda bir de âşıklığıdır. Saza/söze olan yeteneğinin keşfedilmesi ve çevresindeki ustaların teşvikiyle âşıklığa başlayan Cemâl Hoca, âşık edebiyatının eğitim anlayışını da benimsemiş ve uygulamıştır. Gerek âşıklık geleneklerinin kuşaktan kuşağa aktarılması, gerekse genel ahlak eğitiminin yapılması için gerekenler âşık tarzı şiirler sayesinde kendilerine akacak bir mecra bulmuştur.

Cemâl Hoca, pek çok şiirinde doğrudan veya dolaylı olarak eğitim konusunu ele almıştır. Başlı başına ders verici nitelikte olan nasihatnamelerinin yanında, nasihatname niteliğinde olmayan diğer şiirlerinde de eğitim unsurlarına sıkça yer vermiştir.

“Özellikle nasihatler halk şiirinde âşığın halka bir konuyu öğretmesi veya bir düşüncüyü aktarması için yazılmış şiirlerdir. Fakat âşıkların eğitici özellikteki şiirlerini sadece nasihat şiirleriyle sınırlandırmak yanlış olacaktır. Çünkü âşıkların hemen hemen pek çok şiirinde eğitim unsurlarına rastlanmaktadır.” (Akkaya, 2010: 88)

Bu nedenle Cemâl Hoca'nın eğitici özellikteki şiirlerini konularına göre sınıflamak daha doğru olacaktır. Onun konularına göre eğitici özellikteki şiirlerini şöyle sınıflamak mümkündür:

1. Din ve Tasavvuf Eğitimi
2. Genel Ahlâk Eğitimi
3. Âşıklık Gelenekleri Konusunda Eğitim
4. Türkçe Eğitimi

1. Din ve Tasavvuf Eğitimi

“Din, toplumu ayakta tutan aile, ahlak, hukuk, ekonomi, eğitim gibi sosyal kurumlardan birisidir. En ilkelinden en gelişmişine kadar bütün toplumlarda din kurumu bulunmaktadır. Dinin toplumda başlıca iki fonksiyonu vardır: Birisi toplumda birlik ve bütünlüğü sağlamak, ikincisi ise toplumsal kontrol görevi yapmaktır.” (Aslanoğlu, 2005: 64)

Cemâl Hoca'nın eğitim anlayışı içine giren ilk unsur: “din eğitimi”dir. O, hem mesleği olan din hocalığının bir gereği hem de inanmış bir Müslüman'ın dine verdiği önemin

bir getirisi olarak “din eğitime” önem ve ağırlık vermiştir. Üstelik o, din eğitiminin gerek toplumda birlik ve bütünlüğü sağlamada gerekse toplumsal kontrol görevi yapmada etkili olduğunu da bilmektedir. Bu nedenle “din” Cemâl Hoca’nın eğitim anlayışının vazgeçilmez bir unsuru olmuştur.

Cemâl Hoca’nın din ve dinle ilgili kavramlardan oluşan zengin bir bilgi birikimi vardır. Allah, kitaplar, peygamberler, melekler ve ibadet onun şiirlerinde sıkça geçen din eğitimi unsurları olmuştur.

Örneğin, Allah inancını ve ona olan ilahi aşkı güçlendirmek isteyen Cemâl Hoca, insanlara daima Allah adını zikretmelerini öğütlemektedir. Allah ismini dilinden düşürmeyen bir kişi yaradılışın sırrını ve Allah’ın aşkını bulabilecektir:

Olmak ister isen aşka giriftar
Durdukça cihanda Allah de Allah
Allah ismin zikr et bak ki neler var
Bul sırrını canda Allah de Allah

Din eğitiminin önemli bir unsuru da meleklerdir. İslam inancına göre meleklerle iman, inancın esaslarından biridir. Meleklerle imanın İslâm esaslarından biri kabul edilmesindeki asıl amaç insanın hareketlerini gözetlemede ne kadar titiz davranıldığı, her hareketin denetlendiğini bildirmektir. Melekler yaratılışları ve özellikleri itibariyle bu görevi yerine getirebilecek varlıklardır.

Cemâl Hoca dini-tasavvufi temalı şiirlerinde melek kavramını ve melek inancına bağlı kavramları sıkça kullanmıştır. Özellikle “huri-gılman” ikilemesiyle kullanılan bu kavramın geçtiği bölümler aşağıda örneklenmektedir:

Sekiz cennet, **hûri, gılmanı** ağılat
Gönder semâlara zâr gecelerde

Ebedî mülkünde verirsin cennet
Delil olanlara **huri gılmanı**

İslam inancında dört büyük melek vardır: Azrail, Cebrâil, Mîkâil, İsrâfil. Bu melekler bir dörtlükte şöyle geçmektedir:

Müjdeci geldi **Cebrâil**
Temenni eyler **Mîkâil**
Hem İsrâfil hem **Azrâil**
Muhammed doğduğu gece

Cemâl Hoca’nın şiirlerinde kitaplara iman din eğitiminin kaynağını oluşturur. Kur’ân’ı okuyup özümseyen ve bunu hayatında uygulayan bir kişinin en temel insanlık

bilgilerini öğrendiği düşünülür; çünkü Kur'ân kişiye hem dünya hem de ahret ile ilgili bilgiler vermektedir.

Din ile ilgili bilgilerin verildiği tekbiçimli kaynağın Kur'ân oluşu kitaplara imanın önemini bir kez daha vurgulamaktadır. Bu nedenle İslâm'ın gereklerini yerine getirmek isteyen bir kişinin başvuracağı öncelikli kaynak Kur'ân olmalıdır.

Bu düşünceler Cemâl Hoca'nın hem kişisel dünyasını hem de şiir dünyasını biçimlendiren düşünceler olmuştur. Günlük hayatında Kur'ân'la yakından ilgilenen âşık bunu edebî eserlerine de yansıtmıştır. Kur'an ve kitaplara iman ile ilgili şiir parçaları aşağıda örneklenmektedir:

Seni var eyleyen ol şahı yâd et
Bin bir ismin düşün Allah'ı yâd et
Bir gün varacağın dergâhı yâd et
İmânın var ise **hükm-i Kur'ân'a** (§.8)

Peygamberler, Allah'ın emir ve yasaklarını kullara bildirmek üzere seçilmiş elçilerdir. Peygamberlere iman Allah'ın insanları doğru yola yöneltmek için peygamber denilen elçiler gönderdiğine inanmak ve peygamberlerin varlığını kabul etmek demektir. Cemâl Hoca başta Muhammet Peygamber olmak üzere tüm peygamberlere iman eder.

Hazret-i Âdem, âlî-şân nebî-zîbâ ağladı
İdris Firdevs içinde kasr-ı a'lâ ağladı
Nuh ile **Hud**, **Salih**'i düştü zar-zar ağladı
İshak nebi, İbrahim, İsmail, **Harun** ağladı
Yakub, **Yusuf**, Şuayb, **Lût** hem de **Yahya** ağladı
Zekeriyâ zikrinde, Tûr'da **Mûsâ** ağladı
Medine, Kubeys, Tûr-i Sînâ ağladı
Dahi **Hârun**'la **Da'vûd**, **Süleymân** da ağladı
Dertli **Eyub**'la **Cercis**, İlyas da ya ağladı
Elyasa, **Zülküfl**'ü hem Meryem İsa ağladı
Hüseyin atdan düştü sahrâ-i Kerbelâ'ya
Cibrîl, kurban, haber ver kabrinde **Mustafâ**'ya

İslam'da namaz Muhammet Peygamber'e vahiy yoluyla anlatılmış, sınırları ve biçimi belirlenmiş özel bir ibadettir. Namazın amacı; kişiyi Allah'a ve onun emirlerine davet ederek onun daha iyi, daha güzel, daha doğru yaşamasını sağlamaktır.

Cemâl Hoca, namaz kılmanın din eğitimindeki rolünün farkında olan bir âşıktır. Namaz kılarak Allah'a ve dine yaklaşan kişinin görev ve sorumluluklarını daha iyi bileceğini ve hayatını ona göre planlayacağını düşünmektedir. Namaz kılan kişinin hayat ve hayatın problemleri karşısında öncekinden daha hazır olacağını, dolayısıyla kişilerin

daha çabuk olgunlaşacağını şiirlerinde dile getirmektedir.

Sabahtan kalk **abdesini al**
Dur namaza la'net oku şeytana
İsta affin Hak'tan rahmetini bul
Boyun eğ, elin aç arşu'r-rahmana

2. Genel Ahlâk Eğitimi

Cemâl Hoca toplumcu bir şairdir. Halka doğru yolu göstermek; onları iyilikten, güzellikten, doğruluktan yana eğitmek onun başlıca amacı olmuştur. O, atasözlerindeki edayla pek çok öğüt şiiri söylemiştir. Doğruluk, alçakgönüllülük, vefa, cesaret gibi yüksek ahlâki değerleri az sözle anlatabilmeyi başarmıştır. Halkın diline, zevkine, söyleyişine uygun olarak oluşturulan bu şiirler de halkın beğenisini kazanmış, böylece Cemâl Hoca öğütleri ciddiyetle dinlenen bir yol gösterici olmuştur.

Cemâl Hoca Türk toplumunun önemli bir geçiş süreci yaşadığı dönemde yaşamış bir âşıktır. Sosyal, kültürel, ekonomik değişikliklerin yaşandığı bu süreçte ahlaki bocalamalar yaşayan toplum Cemâl Hoca ve Cemâl Hoca gibi âşıklar sayesinde öz benliklerine sıkıca tutunmuş ve geleneklerini korumuşlardır. Bunda âşıklara olan güvenin payı büyüktür.

Cemâl Hoca bu güveni, içtenliği ve halkına olan sevgisi ile kazanmıştır. Bu güveni haksız çıkarmamak için hayatta öğrendiği ne varsa halkına öğretmeyi ilke edinmiştir. Gezip gördüğü yerlerden, tanıştığı insanlardan, yaşadığı deneyimlerden kazandıklarını tekrar halka vermek, üstelik bunu edebiyat aracılığıyla gerçekleştirmek onun en büyük ideali olmuştur.

Örneğin, halk şiirinde “barış” kavramının ayrı bir yeri vardır; çünkü bu kavram Türk halkının yüzyıllardır önemle koruyup yaşattığı köklü bir değerdir. “*Bu toprağın insanı, barışa, dostluğa âşıktır. Mazlumdan yana, iyinin yanında olagelmıştır hep.*” (Karadağ, 1994: 85)

Cemâl Hoca barış öğretiminde dini unsurlardan sıkça yararlanmıştır. İslâm sevgi ve hoşgörü dini olduğuna göre, inananların asla kin ve düşmanlık beslememesi gerekir. Hiçbir şey için değilse bile dini inançları için insanları barış ortamını muhafaza etmeleri şarttır.

Barış öğretiminde kullanılan bir diğer unsur ise dünyanın fâni oluşudur. Değil mi ki bu dünya “gelimli gidimli, sonu ucu ölümlü dünya”dır; öyleyse hayat düşmanlıkla harcanmamalıdır:

Der bu Cemâl Hoca **gözleme hasmın**
Fâni bil dünyada ismile resmin

Cemâl Hoca birçok şiirinde ayrımcılık yapmaya karşı mücadelecî ve öğretici bir tavır

içindedir. Ayrımcılık bir kişiye veya gruba bilinçli bir biçimde önyargılı davranmaktır. Ayrımcılık siyasi eğilimlere, dine, dile, ırka, yaşa, cinsiyete yönelik olabilir. Çoğu zaman ise bir devletin veya toplumun bazı üyelerinin ötekilere sağlanan hak ve özgürlüklerden yoksun bırakılması olarak karşımıza çıkar.

Cemâl Hoca ayrımcılığı ulusal ve uluslar arası çatışmaların kaynağı olarak görür. Her fırsatta buna engel olmak için öğütler verir. Örneğin, 19. Yüzyıl başında hızlanan sanayileşme süreci çalışanlar arasında sınıfsal bir ayrımı doğurduğu için köylülere yönelik negatif bir ayrımcılık oluşur. Cemâl Hoca ise ezilen, hor görülen, emeği para etmeyen köylünün gerçeğine dikkatleri çeker. Şiirin ilk iki dörtlüğü şöyledir:

Sakin hor bakmağıl köylü kardaşa

Herkes için var muhabbet köylüde

Verdiği ikrarı çıkarır başa

Vatanında her sadakat köylüde

Alçak gönüllülük, Türk toplumunun değer verdiği ahlâki unsurların başında gelir. Alçak gönüllülük; insanın kendini tanıması, ne olduğunu veya ne olmadığını bilmesi ile ilgili olan bir kişilik özelliğidir.

Alçak gönüllü insan; kendi gerçek değerini bilen, zayıf ve güçlü yönleriyle kendini bir bütün olarak kabul edebilen insandır. Başkaları, *kendini beğenme*, *büyüklik taslama*, *tepeden bakma* gibi davranışlarla kendi zayıf yönlerini saklamaya çalışırken; o, ölçülü ve ılımlı bir kendilik algısı geliştirebilmiş bir kişidir. Böyle kişilerde gurur ve kendini beğenmişlik yoktur; aksine kendisini, gerçek değerinin altında değerlendirme eğilimi vardır.

Alçak gönüllülük, Türk toplumunun değer verdiği ahlâki unsurların başında gelir. Alçak gönüllülük; insanın kendini tanıması, ne olduğunu veya ne olmadığını bilmesi ile ilgili olan bir kişilik özelliğidir.

Alçak gönüllü insan; kendi gerçek değerini bilen, zayıf ve güçlü yönleriyle kendini bir bütün olarak kabul edebilen insandır. Başkaları, *kendini beğenme*, *büyüklik taslama*, *tepeden bakma* gibi davranışlarla kendi zayıf yönlerini saklamaya çalışırken; o, ölçülü ve ılımlı bir kendilik algısı geliştirebilmiş bir kişidir. Böyle kişilerde gurur ve kendini beğenmişlik yoktur; aksine kendisini, gerçek değerinin altında değerlendirme eğilimi vardır.

Cemâl Hoca yaşamını sevgi saygı üzerine temellendirmiştir. Allah sevgisi, insan sevgisi, doğa sevgisi, ulus sevgisi çeşitli özellikleriyle şiirlerinde işlediği bir konulardır.

3. Âşıklık Geleneği Konusunda Eğitim

Âşıklık, kültür çevrelerinde âşık adı verilen sanatçıların oluşturduğu bir kurallar bütünüdür. Bu kavram Mehmet Yardımcı tarafından: “Âşıklık geleneği, diğer kültür değerlerinde olduğu gibi, belirli bir işlevi yerine getirmek, bir ihtiyacı karşılamak üzere

geleneksel kültürün yarattığı bir kültür değeridir.” (Yardımcı, 2008: 173) biçiminde tanımlanmaktadır.

Cemâl Hoca saz çalma, mahlas alma, rüya sonrası âşık olma, âşık karşılaşmaları, dedim-dedi tarzı söyleyiş ve tarih bildirme gibi pek çok âşıklık geleneğini uygulamış ve kendinden sonraki nesillere öğretmiştir.

Örneğin, saz çalma, yüzyıllar öncesinden bugünlere uzanan köklü bir âşıklık geleneğidir. Cemâl Hoca sazını sözüyle birleştirerek insanlara örnek olmuş, onların da bu geleneği sürdürmesine önyak olmuştur. İnsanlara “Dur huzura, vazgeçme sohbetten sazdan” öğüdünü vermiştir.

Mahlas almak da âşıklığın köklü bir geleneğidir. Cemal Hoca'ya mahlasını, Camuşlu Köyü'nde yeni üsul ders veren Muallim Rıza Efendi uygun görmüştür. Bu olay Cemal Hoca'nın terceme-i halinde şöyle anlatılır: “*Muallim rıza Efendi de gine Kağızman'a gitmiş, Giderken: 'Gel oğlum İsmail! Senin mahlasın Cemal olsun, benim kalbime geldi.' Diye İsmail'in mahlasını hocası Rıza Efendi, Cemal demişti*” (Turan, 2007: 2) Cemal Hoca mahlasını, yazmış olduğu “Yaratılış Destanı”adlı manzumesinin mühür bendinde de belirtir:

İsmin İsmail'dir gülmemiş başlı
Mahlasım **Cemâl**'dir gözlerim yaşlı
Karyem Camuşlu'dur aşkım ataşlı
Kazamın Kağızman destan göründü (Ş.114)

Atışma yapmak da bir âşıklık geleneğidir. Cemâl Hoca'nın bugün bilinen dokuz atışması vardır. Ruhsati, Ummani, Müdamî, Âşık Ömer, Nihani, Reyhanî, İnanî, Divanî gibi âşıklarla kimi zaman ikişerli kimi zamansa üçerli yapılan atışmalar Cemâl Hoca'nın görüştüğü, karşılıklı söyleştiği âşıkları belirlemek, bu âşıkların edebi niteliklerinden hareketle Cemâl Hoca'nın şiirlerinin niteliğini ortaya koymak bakımından önemlidir.

Âşık şiirlerinde geçen tarihler Halk edebiyatı araştırmalarına ışık tutmaktadır. Bu tarihler doğumu ve ölümü bilinmeyen âşıkların yaşadıkları çağı tespit etmede kullanılmakla birlikte, Cemâl Hoca gibi yaşadığı çağ önceden bilinen âşıkların da içinde buldukları sosyo-kültürel çevreyi incelemede kullanılır. “Âşığın yaşadığı çağ daha önceden biliniyorsa hayatta olduğu yıllara ait bazı bilgiler edinilmekte, tanık olduğu tarihî ve sosyal olaylar aydınlanmaktadır.” (Yardımcı, 2008: 252)

Bu tarihi kitap yazdın duyurdum
Sözlerim her yerde şayan göründü

4. Türkçe Eğitimi

Cemâl Hoca anadili bilinci ve Türkçe sevgisi ile yetişmiş bir âşıktır. O, yeni nesillerin de bu bilinç ve sevgiyle yetişmesi için şiirlerini bir araç olarak kullanmıştır.

Şiirlerindeki söz varlığı, temalar, dil, anlatım, edebi sanatlar, biçim ve içerik unsurları Türkçe eğitimine kapsamına giren başlıca konulardır.

Bir dili zenginliğini, yetkinliğini ve kullanılabilirliğini belirleyen unsur o dilin söz varlığıdır. Dilin söz ve sözcük kadrosu ne kadar genişse, o dil o kadar çok duygu ve düşünceyi anlatabiliyor, hayata ve kültüre o derece hâkim olabiliyor demektir. Cemâl Hoca'nın yerel sözcüklerden ölçünlü dilin sözcüklerine, arkaik unsurlardan yerel unsurlara, deyimlerden atasözlerine kadar uzanan zengin bir söz hazinesi vardır.

Renk, hayvan, bitki, eşya, meslek, coğrafi bölge isimleri Cemâl Hoca'nın şiirlerinde olanca çeşidiyle yer alır. Etkileşimin kaçınılmaz bir sonucu olarak Arapça, Farsça tamlamalara ve Rusça sözcüklere de rastlanır. Eş anlamlı ve zıt anlamlı sözcükler de Türk dilinin anlatım zenginliğini ortaya koyar. “*Altun ile tucu fark eder sarraf*”, “*Zengin oldun ise fakiri toyla*”, “*Kim dedi ağla da gülme*”, “*İrfanı gizlidir kılmaz âşikâr*”, “*Gizli suçun ayan pünhan ehline*” (Ş.31), “*Sakin bu esrarı kılma aşikâr*”.

Cemâl Hoca yerel ve geleneksel kültüre ait sözcükleri kullanmada da ustadır. Heyyen(kolay), ataş, alav, çünkü, bununçün, vatanıçün, altun, kâşki (keşke), etmek(ekmek), tike (lokma), tillenmiş (atılmış), murdar, hırhız, soyha, pij, nanikör, tenbel, cemdek (leş), ingilti, kankıran, ısıtma, çor (öksürüklü hastalık), mehem, niçün, gibi sözcükler şiirlerin yazıldığı dönemi ve coğrafyayı temsil eden sözcüklerdir.

İkilemeler de şiirlerde karşımıza sıkça çıkan dil unsurları olmuştur. “*Yaralılar sergen sergen bayırda*”, “*Kinin yetişmezse tez tez hastalar*”, “*Gözden akan coşkun coşkun sel bizim*”, “*Güzellerin bölük bölük gezerler*”, “*Sabreyle sonuna bak yavaş yavaş*”, “*Yaram her gün oyum oyum oyulur*”, “*Sayesinde rahat rahat yaşarız*” dizelerinde ikilemelerin kullanıldığı görülür.

Cemâl Hoca Türk dilinin köklü unsurlarından olan alkış ve kargışlara da şiirlerinde sıkça yer vermiştir. Türk toplumunun gelenek ve göreneklerine ters düşmeyen bu unsurlar anlatımı güçlendirmek amacıyla kullanılmıştır. “*Umaram cennette murat alasin*”, “*Umaram görmesin keder*”, “*Umaram gire cennete*” (Ş.128) “*Umaram ermesin zeval*”, “*Her gün bulup bir keder git/Umaram ki derbeder git/ Vereme düş de geber git/ Kara kanlar süz rüşvetçi*”, “*Düşmanımızı kahret, müflis aç eyle*”, “*Ümidvarım, tezden kahrola rakib*”.

Âşıklar, yaşadıkları zamana ait bazı sözcükleri ve dilbilgisi unsurlarını koruyarak gelecek kuşaklara aktarırlar. Arkaik unsurlar âşıklar tarafından yüzyıllardır korunarak bu günlere getirilen en eski sözcüklerdir. Cemâl Hoca “yaşın yaşın” ikilemesi ve “işbu” sözcüğü gibi arkaik unsuru şiirlerinde kullanmıştır: “*Ağla Cemâl yaşın yaşın*”, “*Cemâl Hoca gönlün işbu sevdada*”.

“*Ozanlar eğitici görevlerini yerine getirirken kendi deneyimlerinden olduğu kadar Türk toplumunun hayat felsefesi demek olan özlü sözlerden, atasözlerinden çokça yararlanırlar. Çünkü bu tür sözler hayat felsefesini yansıttığı gibi insanların nasıl*

davranacağını, davranması gerektiğini belirleyici niteliğe de sahiptirler.” (Özdemir, 1995: 25)

“Döğme elin kapusun
Bir gün döğerler kapun” (Ş.136,g)
(Çalma elin kapısını çalarlar kapını.)

“Sözüm hem kızıma hem gelinime”
(Kızım sana söylüyorum gelinim sen anla.)

Halk şiirinde anlamı kuvvetlendirmek, belli durumları vurgulamak veya tanıdık deyişler söyleyebilmek amacıyla deyimlerden sıkça yararlanır. Cemâl Hoca, deyimlerin somutlaştırmadaki gücünden sıkça yararlanmış ve onların anlatım zenginliğini şiirlerine taşımış bir âşıktır. Soyut imgeler, anlatılması güç durumlar, olaylar, kavramlar deyimler sayesinde rahatlıkla anlatılmıştır.

Cemal Hoca; bir pîre el verdi Hoca Cemâl, gazel gibi soldu gitti, belasını buldu gitti, umudun kes bu gümandan, son ucu düştü mihnete, her gelen çeker meşakkat, karalar bağlar gezer, âşıkların ah çekerler, hırs ile dalma hayale, Hayy dergahına aç elin, gam çekenler bir gün çıkar kederden... vb. pek çok örnekte görüldüğü gibi deyimleri şiirlerinde kullanmıştır.

Cemâl Hoca, dilin her türlü anlatım olanağını kendine özgü eda, biçim, lirizm, görüş ve anlayış içinde yoğurarak özgün anlatımlar yapmış bir âşıktır. Nasihat ağırlıklı, öğretici, tahkiyeli, betimleyici, soru-cevap yollu, yinelemeli, delil/kanıt yoluyla, atasözü ve deyimler aracılığıyla, zıtlıklar arası ilişki kurma yoluyla anlam biçimlerinde şiirler söylemiştir.

Edebi sanatlar, Türkçe eğitiminde, öğrencilerin anlama ve anlatım becerilerini geliştirmede dikkate alınması gereken önemli bir konudur. Edebi sanatlardaki anlam özellikleri ve incelikleri doğrudan doğruya Türkçe eğitiminin ilgi alanına girmektedir. Cemâl Hoca şiirlerinde edebi sanatlardan sıkça yararlanmışır. Telmih, mübalağa, istifham, kinaye gibi sanatlar şiirlerde sıkça geçen edebi sanatlar olmuştur; ancak edebi sanatlardaki güzellik en belirgin olarak teşbih sanatında karşımıza çıkar:

Sehâvette akan seller gibi ol
Cömert olup makbul kullar gibi ol
Herkes seni sevsin güller gibi ol
Bak bülbüle sever figancasına

Cemâl Hoca hem heceli hem aruzlu şiirler söylemiştir. Heceli türlerde: mani, koşma, destan, sicilleme; aruzlu türlerde: divan ve semai gibi biçimler şiirlerde en sık karşılaşılan biçimler olmuştur. Çeşitli biçimlerde şiirler söylenmesinin Türkçe eğitimi alanında şiir öğretimi konusuna katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kağızmanlı Âşık Cemâl Hoca, küçük yaştan itibaren gerek örgün eğitimde öğretmenleri gerekse aile büyükleri ve çevresi tarafından disiplinli bir eğitimle yetiştirilmiştir. Kendisi de eğitimin önemini küçük yaşta fark eden âşık şiirlerinde eğitimin önemini sık sık işlemiştir.

Cemâl Hoca'nın eğitim unsurları içeren şiirleri içerik bakımından incelendiğinde, şiirlerin genellikle dört ana konu etrafında biçimlendiği görülmüştür. Bu konular: din ve tasavvuf eğitimi, genel ahlak eğitimi, âşıklık gelenekleri konusunda eğitim ve Türkçe eğitimidir.

İmam bir babanın oğlu olarak dünyaya gelen ve ileride basının vefatıyla imamlık görevini üstlenen âşık derin bir din ve tasavvuf bilgisine sahiptir. Bu bilgisini insanlarla paylaşmayı yaşam felsefesi haline getiren âşık şiirlerinde de insanlığı dine, tasavvufa ve iyi ahlâka davet etmiştir. Din eğitiminde Cemâl Hoca sevgiyi, hoşgörüyü ve adaleti temel alan bir yaklaşım içinde karşımıza çıkmıştır.

Âşıklar toplumcu şairler olarak halkın eğitimine her zaman önem vermişlerdir. Cemâl Hoca toplumun geleneklerini, göreneklerini, kültürel yapısını yüceltip ahlaki değerlerini pekiştirecek yönde eserler vererek halkın eğitimine yardımcı olmuştur. Şiirleri daima insanları iyiden, doğrudan, güzelden yana olmaya davet etmektir. Sevgi, saygı, hoşgörü, adalet, doğruluk, yardım, birlik ve barış gibi kavramları şiirleri aracılığıyla vurgulamıştır.

Âşık edebiyatı geleneğe bağlı bir edebiyattır. Cemâl Hoca tüm âşıklık geleneklerini bilen ve bunların pek çoğunu da uygulayan bir âşıktır. O bu geleneklerin korunup yaşatılması konusunda insanlarda farkındalık yaratabilmiş ve heves uyandırabilmiştir. Saz çalma, mahlas alma, dedim-dedi tarzı söyleyiş, atışma, rüya sonrası âşık olma gibi âşıklık gelenekleri Cemâl Hoca'da görülen âşıklık gelenekleri olmuştur.

Âşıklar insanlara her şeyden önce dil bilinci ve sevgisi kazandırmayı hedeflemiş kişilerdir. Cemâl Hoca'nın şiir dünyası incelendiğinde pek çok şiirin bu amaçla yazıldığı görülmüştür. Şiirlerin biçim, içerik özelliklerine, temalarına, söz sanatlarına, anlatım biçimlerine yönelik araştırmalar Türkçe eğitimine veri sağlamaktadır. Buradan hareketle Cemâl Hoca'nın şiirlerinin ilköğretim Türkçe derslerinde kaynak metin olarak kullanılabilceği düşünülmektedir.

Halk şiirinin genç nesil arasında yaygınlaşması, sevilmesi ve yaşatılması için ilköğretimde ders içi etkinlikler yeniden düzenlenmeli, kaynak metinler zenginleştirilmeli ve halk şiirinden yararlanılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akkaya, N. (2010). *Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Halk Eğitimi*. İzmir: DEÜ Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 27: 88-100.
- Aksan, D. (2005). *Halk Şiirimizin Gücü*. Ankara: Bilgi Kitabevi.
- Artun, E. (2001). *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları
- Aslan, E. (1978). *Doğu Anadolu Saz Şairleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Aslanoğlu, İ. (2005). *Türk Değerleri Üzerine Bir Değerlendirme* Felsefe Dünyası Dergisi, 41: 64-77.
- Dilçin, C. (1983). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Sevinç Basımevi.
- Kaya, D. (2010). *Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kırzioğlu, F. (1958). *Edebiyatımızda Kars*. İstanbul: Işıl Matbaası.
- Köktürk, Ş. (2007). *Geçiş Sürecinde Bir Âşık Kağızmanlı Cemâl Hoca*. Ankara: Hece
- Özdemir, F. (1995) Karacaoğlan'ın Şiir Gücü ve Eğitim Anlayışı. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü Dergisi*, 3/5.
- Sakaoğlu, S. (1995). *Karşılı Âşıkların Türk Âşık Edebiyatı İçindeki Yeri ve Önemi*. Milli Kafkasya Sempozyumu.
- Taşkaya, S.M., &Coşkun,İ.(2007) *Âşık Feymanî'nin Şiirlerinde Eğitim Unsurları*, www.turkiyat.selcuk.edu.tr/ PDF Dergi, 25.
- Turan, M.(1992). *Can İçindedir Canan: Kağızmanlı Cemal Hoca*. Ankara: Folklor Araştırmaları Kurumu Yayınları.
- Turan, Y.Y., (2007) *Kağızmanlı Cemâl Hoca*. Ankara: Aşık Ofset.
- Uslu, E. (2011). *Kars İli Âşıklık Geleneği İçinde Kağızmanlı Âşık Cemâl Hoca'da Gelenek, Etkileşim ve Eğitim*, DEÜ Eğt. Bil. Ens., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yardımcı M. (2008). *Başlangıcından Günümüze Türk Halk Şiiri*. Ankara: Ürün Yayınları.

ÖZET

KAĞIZMANLI ÂŞIK CEMÂL HOCA'DA EĞİTİM

Âşıklar sazları ve sözleri aracılığıyla toplumu eğiten sanatçılardır. Yüzyıllardır pek çok âşık, ders malzemesi olabilecek türden eserler meydana getirerek halkı eğitmiştir. Bu eserler toplumun eğitim felsefesini, yaşam biçimini ve gelecek nesillerden beklentisini de gözler önüne seren önemli kaynaklardır. Bu nedenle, âşık tarzı şiirlerin toplumun eğitime bakış açısını yansıtması ve toplumu etkilemesi yönleriyle incelenmesi gerekmektedir.

Bu araştırmada 19.ve 20. Yüzyıllarda yaşamış olan Kağızmanlı Âşık Cemâl Hoca'nın

eğitim hayatı, eğitime verdiği önem ve Şiirlerinde eğitim unsurlarının yer alışı biçimi incelenmiştir. Karma modelde desenlenmiş bu çalışmada betimsel yöntem ve doküman inceleme yöntemleri bir arada kullanılmıştır.

Cemâl Hoca'nın Şiirlerinde geçen eğitim unsurları başlıca dört ana konuda kümelenmiştir: din ve tasavvuf eğitimi, genel ahlak eğitimi, âşıklık gelenekleri konusunda eğitim, Türkçe eğitimi. Çalışmanın son bölümünde Cemâl Hoca'nın eğitim anlayışından ve Şiir dünyasından hareketle ulaşılan sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Cemâl Hoca, halk edebiyatı, eğitim, Türkçe eğitimi.

Abstract

THEME OF EDUCATION IN THE WORKS OF MINSTREL CEMAL HODJA OF KAGIZMAN

Minstrels are artists who educate society through their instruments and lyrics. For ages many minstrels have educated public with works of art which could be used as a course material. These works are important resources that display education philosophy, life style of society and their expectations of the posterity. Therefore, poetry in the style of minstrels are needed to be analyzed in the way of their reflections on the perspective of society on education and their influences on society.

In this research, Minstrel Cemal Hoca of Kagizman who lived in 19th and 20th centuries, his education life, the attention he paid on education and his approach to education elements which are appeared in the poems are studied. The methods of descriptive analysis and document review are used together in this study that is figured in a mixed model. Educative elements that took place in the poems of Hodja Cemal are heaped up in four main subjects: Religion and mysticism education, public morality education, education of minstrel traditions and Turkish language education. In the last part of the study, results and suggestions that are figured through educative insight of Hodja Cemal and poetry world, are included.

Key words: Minstrel Cemal Hoca of Kagizman, folk literature, education, Turkish education.